

14. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар : в 2 т. – Т. 2 : Особлива частина / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., доповн. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.
15. Психологія : словарь / [под общ. ред. М. Г. Ярошевского]. – 2-е изд. испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
16. Новий тлумачний словник української мови / [уклад.: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – 2-ге вид., випр. – К. : Аконт, 2004. – Т. 1. – 928 с.

ГРИГОР'ЄВА М. Є.,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права № 1
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.234

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ

Статтю присвячено розгляду суперечливих питань, що стосуються кримінально-правових наслідків звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Обґрунтовано, що в разі застосування звільнення від кримінальної відповідальності на підставі дійового каяття з винного знімається обов'язок піддаватися негативним кримінально-правовим наслідкам, але суспільно небезпечне діяння, ним вчинене, залишається злочинним.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, дійове каяття, кримінально-правові наслідки.

Статья посвящена рассмотрению спорных вопросов, которые касаются уголовно-правовых последствий освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием. Обосновывается, что в случае применения освобождения от уголовной ответственности на основании деятельного раскаяния с виновного снимается обязанность подпадать негативным уголовно-правовым последствиям, но общественно опасное деяние, им совершенное, остается преступлением.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, деятельное раскаяние, уголовно-правовые последствия.

The article discusses the controversial issues concerning criminal consequences of exemption from criminal liability in connection with active repentance is proved that in the case of exemption from criminal liability on the basis of active repentance from the perpetrator removed the obligation to succumb negative penal consequences, but a socially dangerous act it remains committed pre-suppleniem.

Key words: exemption from criminal liability, active repentance, penal consequences.



Вступ. Кримінальне законодавство всіх розвинених держав містить засоби, які спрямовані на реалізацію принципу економії примусових заходів по відношенню до менш небезпечних злочинів. Зміст таких заходів досить різноманітний, але їх важливою складовою частиною є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та кримінально-правові наслідки такого звільнення.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в сучасній правовій науці питання, пов'язані з дійовим каяттям, носять достатньо проблемний характер і тому вимагають свого повного і послідовного дослідження. Це має значення саме зараз, коли діє Кримінальний кодекс України 2001 р., де вперше в історії вітчизняного кримінального права передбачена можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям.

Існування в КК України зазначеної статті свідчить про те, що держава готова за певних умов застосовувати заохочення до осіб. Незважаючи на це, опублікована практика правозастосування свідчить, що дане положення не використовується належним чином. Уявляється, що причинами цього є, зокрема, певне нерозуміння органами кримінальної юстиції України сучасної кримінально-правової політики держави, нестабільність судової практики, певна недосконалість законодавства, а також недостатність науково обґрунтованих висновків і рекомендацій для правокористувача з приводу застосування відповідних положень КК України. Саме тому теоретичне обґрунтування і розробка питань, пов'язаних із дійовим каяттям, є своєчасним і актуальним.

Відомо, що окремі аспекти даної проблеми досліджувалися в роботах Х.Д. Алікперова, Ю.В. Бауліна, Б.Г. Віттенберга В.М. Галкіна, Ю.В. Голіка, Л.В. Головка, В.А. Єлеонського, О.О. Житного, І.Е. Звечаровського, С.Г. Келіної, В.М. Кудрявцева, О.С. Міхліна, А.В. Наумова, К.А. Панько, Р.А. Сабітова, О.В. Савкіна, В. Сверчкова, О. Чувільова, С. Щерби та інших вчених. Незважаючи на це, безпосередньо кримінально-правовим наслідкам звільнення особи від кримінальної відповідальності приділено недостатньо уваги. Залишаються спірні питання, що потребують вирішення.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути особливості кримінально-правових наслідків звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі її дійового каяття.

Результати дослідження. Особу, яку було звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, необхідно вважати несудимою, у зв'язку з тим, що судимість є правовим наслідком засудження особи вироком суду до кримінального покарання. Саме тому такий негативний правовий статус в особи, звільненої від кримінальної відповідальності, відсутній. Відповідно до частини третьої статті 88 КК України особами, які не мають судимості, визнаються: засуджені за вироком суду без призначення покарання, звільнені від покарання чи такі, що відбули покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом. При винесенні постанови суду про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям особа, стосовно якої було ухвалене таке рішення, також не набуває негативного правового статусу у вигляді судимості.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, як і будь-який інший вид звільнення, має свої правові наслідки. Правовим наслідком, який слідує за звільненням від кримінальної відповідальності, вважається незастосування до особи певних обмежень і позбавлень, що складають сутність кримінальної відповідальності. Окрім цього, далі можуть слідувати сприятливі або несприятливі кримінально-правові наслідки для особи, яка вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості та дієво розкаялася. Сприятливі наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям наступатимуть у вигляді зняття з особи обмежень правового характеру, які були б покладені на неї та тягли б за собою засудження за вчинений злочин і настання кримінальної відповідальності.



У кримінально-правовій літературі виділяють два види правових наслідків:

- 1) правові наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з вчиненням даного злочину;
- 2) правові наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з вчиненням нового злочину.

Розглянемо правові наслідки звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 КК України, у зв'язку з вчиненням даного злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості.

Звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від осуду особи, яка вчинила злочин, і від застосування до неї передбачених кримінальним законом примусових заходів кримінального характеру [1, с. 121; 2, с.115; 3, с. 56; 4, с. 98; 5, с. 123; 6. с. 131]. Іншими словами, держава відмовляється від своїх повноважень із покладання кримінальної відповідальності і використовує свої повноваження зі звільнення від кримінальної відповідальності. Особа звільняється від засудження у формі обвинувального вироку суду і, природно, від призначення покарання і тим самим від відбування покарання.

Припиняються кримінально-правові відносини, які виникли з часу вчинення злочину, потім змінилися у зв'язку з дійовим каяттям і, нарешті, припинилися з моменту вступу в законну силу ухвали суду про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Таким чином, при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям кримінально-правові відносини припиняються з того моменту, коли вступила в законну силу постанова суду про звільнення від кримінальної відповідальності, тому саме із цього моменту держава через компетентні органи вже не може покласти на таку особу кримінальну відповідальність. Це положення закріплене і в кримінальному законодавстві, а саме в частині 4 статті 32 КК України, де визначається, що повторність відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими кримінальним законом.

З цієї підстави припиняється провадження в кримінальній справі у зв'язку з вчиненням злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості (п. 1 ч. 1 ст. 71 КПК України). Процесуальним документом, що звільняє від кримінальної відповідальності, відповідно до ст. 45 КК України є рішення суду у вигляді постанови або ухвали. Тому за наявності підстав, зазначених у ст. 45 КК України, у справах, які надійшли до суду з обвинувальним висновком, суд у судовому засіданні виносить рішення про припинення провадження в кримінальній справі (ч. 2 ст. 72 КПК України).

Припинення провадження у справі здійснюється на nereабілітуючій підставі, оскільки спочатку був юридичний факт – вчинення злочину, а тільки потім позитивна післязлочинна поведінка особи. Крім того, звільняючи від кримінальної відповідальності, суд не заперечує а, навпаки, підтверджує той факт, що дійсно мало місце вчинення злочину. Як вже було відмічено, суд своєю ухвалою визнає особу винною у вчиненні злочину і виносить рішення застосувати до неї таку кримінально-правову міру, як звільнення від кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності не свідчить про виправдання особи, оскільки кримінальна справа припиняється на nereабілітуючих підставах [12, с. 102].

У зв'язку з цим деякі криміналісти ставлять питання про нелегітимність інституту звільнення від кримінальної відповідальності в кримінальному праві, ґрунтуючись на тому, що звільненню особи від кримінальної відповідальності завжди повинне передувати визнання особи винною у вчиненні злочину, оскільки тільки винну особу можна звільнити від кримінальної відповідальності. А в тому випадку, якщо особа не визнана винною обвинувальним вироком суду, то така особа вважається невинною у вчиненні злочину, відповідно звільняється від кримінальної відповідальності невинна особа. З таким рішенням не



можна погодитися. Висновок про те, що розділ IX КК України (Звільнення від кримінальної відповідальності) суперечить Конституції України, не відповідає дійсності, адже ніхто не заперечує презумпції невинності особи, яка вчинила злочин, її конституційного права, передбаченого в ч.1 ст. 62, відповідно до якого «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Дане положення закріплене і в ч.2 ст. 2 КК України. Як вже було сказано, обов'язок особи, яка вчинила злочин, зазнавати кримінальну відповідальність реалізується в рамках кримінально-правових відносин. І держава, як один із суб'єктів цих відносин, має право не тільки піддати дану особу заходам кримінальної відповідальності, але й відмовитися від цього за наявності законних підстав. Повноваження держави обмежені кримінальним законодавством, яке містить вичерпний перелік підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Відповідно до ч. 2 ст. 44 КК України звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється виключно судом. Проблема виникає тільки тому, що відбулося змішання кримінальних і кримінально-процесуальних інститутів і на підставі цього «звільнення від кримінальної відповідальності» в кримінальному праві розглядається в даному питанні на процесуальному рівні.

Кримінально-правові наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям мають індивідуальний характер і не розповсюджуються на співучасників. Як вже було сказано, звільненню від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям підлягає тільки особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості та безпосередньо виконала всі дії, передбачені ст. 45 КК України. Такий юридичний факт не може стосуватися звільнення від кримінальної відповідальності співучасників (співвиконавців, організаторів, підбурювачів, пособників): якщо вони таких дій не здійснювали, то і не можуть підлягати звільненню від кримінальної відповідальності.

Тепер розглянемо правові наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з вчиненням нового злочину.

Ухвалення судом рішення про звільнення від кримінальної відповідальності – це саме той юридичний факт, який свідчить про припинення кримінально-правових відносин між особою, яка вчинила злочин, та державою. З цього моменту така особа вже не несе обов'язку відповідати перед державою за вчинений злочин. Таким чином, про минулий злочин забуваємо, і тому новий злочин вважається вчиненим вперше. Вчинений раніше злочин не може бути врахований при визначенні повторності, сукупності злочинів та рецидивів. Злочинне діяння, від кримінальної відповідальності за яке особу було звільнено відповідно до статті 45 КК України, не має кримінально-правового значення ні для кваліфікації знову вчиненого злочину, ні для призначення покарання за нього. Знову вчинений злочин не може кваліфікуватися як повторний, не може вважатися вчиненим особою, яка раніше вчинила будь-який злочин або рецидив злочинів. Відповідно до ч. 4 ст. 32 КК «повторність відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято».

Деякі вчені вважають, що вчинення нового злочину автоматично відмінює звільнення і особа обов'язково повинна відповідати в цьому випадку за обидва діяння. Інші вважали за раніше чинним законодавством доцільним притягання особи до кримінальної відповідальності за обидва діяння лише в тому випадку, якщо новий злочин однорідний, схожий або тяжчий, ніж перший». З цим не можна погодитись, оскільки за таких обставин не можна визнати повторним злочин, якщо особу було звільнено від кримінальної відповідальності за раніше вчинений злочин.

Крім того, якщо особа після звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям знову вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин



середньої тяжкості, виникає питання про те, чи може ця особа повторно бути звільнена від кримінальної відповідальності з такої ж підстави. У науці кримінального права точки зору із цього приводу розділилися. Деякі вчені вважають, що якщо особа знову вчинила такий самий злочин після того, як за попередній була звільнена від кримінальної відповідальності, то мети виправлення вона не досягла, тому наступного разу повинна нести покарання, і звільнена від кримінальної відповідальності бути не може. Інші ставлять у пряму залежність можливість звільнення від кримінальної відповідальності від закінчення строків давності.

Уявляється, якщо особа після вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості була звільнена від кримінальної відповідальності відповідно до статті 45 КК України, а потім знову вчинила подібний злочин, то кримінально-правові відносини, які існували в першому злочині, змінилися таким юридичним фактом, як дійове каяття, і були припинені з моменту вступу в законну силу рішення суду. У новому злочині вони не відновлюються і не продовжуються, а виникають інші кримінально-правові відносини, породжені іншим юридичним фактом і не пов'язані з попередніми, тому подальше притягнення до кримінальної відповідальності за перший злочин неможливе. Відносно повторного звільнення від кримінальної відповідальності кримінальне законодавство не дає ніяких обмежень або заборон, тому особа, яка раніше була звільнена від кримінальної відповідальності на підставі статті 45 КК України, може бути знову звільнена від кримінальної відповідальності, якщо є для цього передумова та підстава.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям вважається остаточним і безповоротним, тому жодний новий злочин не може відмінити звільнення.

Вчинення нового злочину ніяким чином автоматично не може відмінити звільнення від кримінальної відповідальності за попередній злочин, якщо рішення суду було законним і обґрунтованим.

У тому випадку, коли суд звільняє особу від кримінальної відповідальності, він підтверджує, що були підстави для притягнення її до кримінальної відповідальності, тобто мало місце злочинне діяння, але у зв'язку з наявністю передумови і підстави для звільнення від кримінальної відповідальності застосовує до неї такий захід, як звільнення від кримінальної відповідальності, тому закінчення або переривання строків давності в даному випадку бути не може, оскільки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є остаточним і безумовним.

Якщо ж були допущені порушення, то ухвала суду підлягає скасуванню й особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності за попередній злочин, але тільки протягом строків давності, встановлених у ст. 49 КК. Якщо подальший злочин містить ознаки повторності або сукупності, то особа підлягає кримінальній відповідальності за попередній злочин і за новий злочин за правилами, передбаченими ст. 32, 33 КК.

До теперішнього часу вчинення нового злочину і дійове каяття або примирення з потерпілим не є перешкодою для звільнення від кримінальної відповідальності за новий злочин. На нашу думку, таке положення не зовсім виправдане, тому пропонуємо обмежити можливість звільнення від кримінальної відповідальності особи в частині 2 ст. 45 КК України. «Не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям особа, яка раніше звільнялася від кримінальної відповідальності по такій підставі, якщо з дня вступу до законної сили постанови про припинення провадження по справі не закінчилися строки давності, передбачені пунктами першим, другим та третім частини першої статті 49 цього Кодексу».

Висновки. Кримінально-правові наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям мають свою специфіку, що визначається особливостями інституту звільнення від кримінальної відповідальності. На цій підставі така



заохочувальна норма (ст. 45 КК) не повинна застосовуватися до осіб, які раніше вже звільнилися від кримінальної відповідальності за такою підставою, якщо ці особи знову стали на шлях вчинення злочинів. Вони не повинні розраховувати на те, що держава вкотре виявить до них гуманність у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності. Але, як ми вже раніше відзначали, при цьому необхідно поставити питання про строк, протягом якого можлива відмова у звільненні від кримінальної відповідальності осіб, стосовно яких раніше вже приймалося таке рішення. Уявляється, що такі строки можна встановити подібно до строків давності притягання до кримінальної відповідальності, що передбачені п. п. 1, 2, 3 ч. 1 ст. 49 КК.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право і законодавство України : Частина Загальна. Курс лекцій / за ред. М.Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – 358 с.
2. Кримінальне право України : Загальна частина / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Харків : Право, 1997. – 386 с.
3. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
4. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / за ред. проф. Я.Ю. Кондратьєва. – К. : Правові джерела, 2002. – 390 с.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.] ; відп. ред. Я.Ю. Кондратьєв; наук. ред. В.А. Клименко та М.І. Мельник. – К. : Правові джерела, 2002. – 420 с.
6. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін юре», 2003. – 1196 с.
7. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-ге вид., переробл. та доп. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2004. – 1152 с.
8. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т.А. Лесниевски-Костарева. – М. : Норма, 2000. – 296 с.
9. Матузов Н.И. Общие правоотношения и их специфика / Н.И. Матузов // Правоведение. – 1976. – № 3. – С. 30–38.
10. Наден О.В. Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / О.В. Наден. – Х. : Право, 2003. – 224 с.
11. Кропачев Н.М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система / Н.М. Кропачев. – СПб : Санкт-Петербургский гос. ун-т, 1999. – 262 с.
12. Кругликов Л.Л. Правовая природа квалифицирующих обстоятельств, или средства дифференциации уголовной ответственности // Уголовная ответственность: проблемы создания, установление, реализации. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 238 с.
13. Кругликов Л.Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве / Л.Л. Кругликов. – Ярославль : Ярослав. гос. ун-т, 1979. – 268 с.
14. Кругликов Л.Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л.Л. Кругликов, А.В. Васильевский. – СПб : Юрид. центр. Пресс, 2002. – 300 с.
15. Крылова Н.Е. Уголовное право зарубежных стран / Н.Е. Крылова, А.В. Серебренникова. – М. : Зерцало, 1998. – 264 с.
16. Кудрявцев В.Н. Закон, поступок, ответственность / В.Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1986. – 126 с.

